

PETRARCA A KARLŠTEJN?

JAN CHLÍBEC

V jednom zasutém sborníčku několika textů Františka Michálka Bartoše, který vyšel v roce 1941, se objevuje krátká úvaha *Záhadný nápis na Karlštejně a italský básník Petrarca*.¹⁾ Bartoš se věnuje italskému trojverší z věže Voršilky hradu Karlštejna a zkoumá jeho autorství. Pokud jde o lokalizaci nápisu samotného, Bartoš pouze uvádí, že je „na místě dnes nepřístupném“.²⁾ Toto jeho stručné konstatování i fakt, že neuvádí žádné odkazy k pramenům vztahujícím se k nápisu, mohlo vzbuzovat rozpaky a dohady o tom, zda nápis vůbec existoval. Nápisu se, kromě Bartoše, pokud vím, nikdo konkrétněji nevěnoval.

V písemných pramenech ze 17.–19. století věnovaných popisu a historii hradu Karlštejna se neobjevuje téměř žádná zmínka o sledovaném trojverší. Nemá ji ani Balbín, Dobrovský nebo Pelcl, neobjevuje se v rozsáhlém popisu v *Materialien zur alten und neuen Statistik* z roku 1787 nebo v *Archiv der Geschichte und Statistik* z roku 1792. Veršů si ve své Topografii nevšímá ani Schaller. Báseň neregistrují ani autoři karlstějnských monografií 1. poloviny 19. století, jako je např. Auge v roce 1814 nebo Schottky roku 1828.³⁾

Prvním, kdo věnuje trojverší krátkou pozornost v poznámce, je F. B. Mikovec ve svém *Die königliche Burg Karlstein in Böhmen* z roku 1858.⁴⁾ Podle jeho informace je pětiřádkový nápis umístěn pod střechou věže, pochází z rudolfínské doby a jeho tvůrcem byl pravděpodobně anonymní italský stavitel, který se zúčastnil rekonstrukčních prací na hradě. Mikovec neuvedl, jakou technikou a jakým typem písma byl nápis proveden, a ne zcela přesně jej přepsal. Pro zařazení do doby rudolfínské nepředkládá žádné argumenty: snad vycházel z faktu, že v 80. a 90. letech 16. století hrad prošel řadou stavebních úprav. Další a podle mého zjištění poslední zprávu o existenci nápisu zveřejnil v roce 1889 August Sedláček.⁵⁾ Podal jeho zpřesněný přepis s udáním, že je umístěn pod římsou věže. K dataci ani k obsahu trojverší, uvedeného v pěti řádcích, se nevyjádřil. Brzy poté

Obr. 1: Hrad Karlštejn, původní vstupní věž Voršilka, strážná Velkou věží (snímek K. Benešovská, 2004).

zřejmě nápis zmizel, pravděpodobně za restaurování hradu Josefem Mockerem. Nápis zněl v Sedláčkově přepisu takto: *Vado cercando pace / e no la poso avere. / Pacienza al mio despetto*. Ve volném překladu F. J. Holečka: *Přicházím hledaje klid (mír) a nemohu jej mít. Trpělivost mé nedostatečnosti*. Rozdílné české znění problematického třetího verše navrhuje J. Pelán: *Leč trpělivost mému nepokoji*. Bartoš pak uvádí verš s významovým posunem: *Trpělivost, prudký můj duch!*

Při úvahách o autorství karlstějnského trojverší vycházel Bartoš ze slavné Petrarkovy básně z let 1344–1345 *Italia mia*, respektive z jejího posledního verše: „*I'vo gridando: pace, pace, pace*.“ (Já jdu a volám: mír, mír, mír.) Tento verš je pro něho dokladem, že autor karlstějnského nápisu se přímo inspiroval tímto Petrarkovým závěrem básně, nebo že jím byl Petrarca sám. Když Bartoš zvažuje obě možnosti – autorství inspirované Petrarkou a Petrarkův autentický text, zmiňuje se o svůdnosti představy, zda původcem nápisu není sám císař Karel IV., který uměl italsky velmi dobře a s básníkem byl léta ve styku korespondenčním

1) F. M. Bartoš, *Záhadný nápis na Karlštejně a italský básník Petrarca*, in: *Devět statí z našich dějin*. Praha 1941, s. 18–28.

2) Tamtéž, s. 20.

3) Např. B. Balbín, *Diva Montis Sancti*. Pragae 1665, s. 54n.; B. Balbín, *Miscellaneorum historicorum Regni Bohemiae, Liber III, Decadis I*. Pragae 1681, s. 100–108; J. Dobrovský (ed.), *Böhmische und Mährische Literatur 1780*; F. M. Pelcl, *Kaiser Karl der Vierte, König in Böhmen II*. Prag 1781, s. 558–561; *Allgemeine Beschreibung des Schlosses Karlstein*, aus Balbins *Miszellaneen*, mit Anmerkungen und Zusätzen, in: *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*, III Heft. Prag-Leipzig 1787, s. 569–612; J. Schaller, *Topographie des Königreichs Böhmen VIII*. Prag-Wien 1788, s. 15 n.; *Archiv der Geschichte und Statistik I*. Dresden 1792, s. 68–93; F. Auge, *Beschreibung der kaiserlichen königlichen Burg Karlstein*. Prag 1814; J. M. Schottky, *Die Burg Karlstein*. Prag 1828; J. G. Sommer, *Das Königreich Böhmen 16*. Prag 1849, s. 21–24; F. J. Lehner, *Dějiny obnov Karlova Týna*. Metod 20, 1894, č. 5, s. 49–53.

4) F. B. Mikovec, *Die königliche Burg Karlstein in Böhmen*. Wien-Olmütz 1858, s. 24.

5) A. Sedláček, *Hrady, zámky a tvrze Království českého VI*. Praha 1889, s. 2.

i osobním. Nakonec se přiklání spíše k možnosti, že tvůrcem nápisu byl Petrarca sám. Považuje téměř za jisté, že básník za svého pobytu v Praze roku 1356 navštívil téměř dokončený Karlštejn a má za pravděpodobné, že byl požádán, aby při té příležitosti napsal několik veršů, které pak císař nechal na památku této vzácné návštěvy vtesat na bránu. Bartoš je přesvědčen, že první verš karlštejnského nápisu zároveň spojuje obě osobnosti, že totiž vyjadřuje jejich celoživotní společnou touhu po hledání míru.

Bartošova navržená komparace prvního verše karlštejnského nápisu s posledním veršem básně *Italia mia* však není v Petrarkově tvorbě jedinou možností. Obdobný básníkův apel, snad ještě bližší, se objevuje v básni č. 134 z jeho souboru Canzoniere: „*Pace non trovo, e non ho da far guerra.*“ (Nenalézám pokoj a nemám důvod, abych vedl válku.)

Bartoš si všímá pouze výpovědní hodnoty trojverší, ponechává stranou analýzu jeho formální stránky. To je ovšem poněkud zavádějící, protože Bartoš tak nedoceňuje silné působení petrarkismu jako směru Petrarkových epigonů. Karlštejnský nápis má formu sedmislabičného trojverší, jsou to tedy tři *settenari*. Pro Petrarkovu tvorbu je spíše obvyklý víceslabičný verš (velmi často třináctislabičný). Pokud se v jeho básni vůbec objeví verš sedmislabičný, je kombinován s víceslabičným.⁶⁾ Ucelená strojovitá pravidelnost, jakou má karlštejnský nápis, je – vzhledem k Petrarkovi – vlastně znakem neumělosti a u básníka se s ní ani nesetkáme; navíc poetická forma nápisu je poněkud ostrouhaná, příliš prostá, lapidární. Jedná se tedy spíše o petrarkovskou inspiraci.

V této souvislosti je třeba upozornit na fakt, že Karel IV. měl kontakty s dalšími italskými básníky. Mezi ně patřil např. méně významný Zenobio da Strada, jehož během své římské cesty císař korunoval jako básníka v roce 1355 v Pise, což vzbudilo Petrarkovu nelibost, nebo Antonio Beccari. Zmiňují též Antoniova bratra, Petrarkova přítele Niccola Beccariho, který však dlel na císařově dvoře až v letech 1374–1378 jako vychovatel Karlova syna Zikmunda a snažil se též, jako předtím Petrarca, přimět Karla IV. k cestě do Říma a k obnově slávy římského impéria. Neexistuje zatím žádná přímá indicie, která by odkazovala k jedné z těchto osobností jako k možnému autoru karlštejnského trojverší.

Lze podle mého názoru také vyloučit možnost, že tvůrcem nápisu byl někdo z českých příslušníků Karlova dvora nebo jeho blízkého okolí. Italsky zřejmě nikdo neuměl tak dobře, aby vytvořil takovýto básnický útvar, byť velmi krátký. Při této příležitosti je nutné upozornit na to, že z Petrarkova díla byla u nás ve 14. a 15. století známa pouze latinská část jeho tvorby, nikoliv jeho italská poezie. Ivan Seidl v obecné rovině zdůrazňuje určitou nepřipravenost intelektuálů kolem Karla IV. na Petrarkovo humanistické poselství a vytkl též, že recepce se omezila na latinské texty a dávala přednost těm spisům, „jež byly dosud výrazem středověkého univerzalizmu.“⁷⁾

Lze také zamítnout Mikovcův názor z roku 1858, že autorem trojverší byl anonymní italský stavitel rudolfinské doby. Je to názor bez argumentů, odporující historické situaci. Otázku autorství lze snad prozatím uzavřít konstatováním, že tvůrcem karlštejnského nápisu byl anonymní italský petrarkista, ale nelze úplně vyloučit ani autorství Karlovo.

Dvě zásadní otázky zní – proč zněl nápis ve volgare (fakt, jenž je v českém prostředí 14. století ojedinělý) a jakou měl výpovědní hodnotu.

Trojverší bylo umístěno na první vstupní bráně, jíž se vcházelo do celého hradního areálu. Brána byla postavena v nejranější fázi budování hradu. Umístění nepochybně mělo symbolickou hodnotu, bylo to jistě jakési motto panovníkovo, které bylo vysláno směrem k přichozímu, krátký introspektivní text, vzniklý z jeho iniciativy.

Nápis byl svou jazykovou stránkou srozumitelný jen velmi úzkému společenskému okruhu. Text může mít více prolínajících se významových rovin. Trojverší může v sobě obsahovat kromě osobní výpovědi i širší konotace, tj. může odkazovat také ke Karlovu politickému programu, k jeho diplomatickým aktivitám, k jeho tak často zdůrazňované touze po míru, po konsolidaci poměrů v říši. Je spekulativní otázkou, zda lze brát zvolení jazyka pro nápis jako určitý dialog s italskými osobnostmi té doby. Nabízí se tedy úvaha, zda nejde o nápis zaměřený ke konkrétní situaci té doby, tj. doby před panovníkovou římskou korunovační cestou v roce 1354–1355. Výzvy Italů adresované Karlovi k cestě do Itálie, kde byl očekáván jako obnovitel bývalé slávy římského impéria, se právě od přelomu 40. a 50. let stupňují. Když Petrarca v dopise z roku 1351 vyzýval Karla IV. k italskému tažení, píše mimo jiné: „*Al' si tē Germani osobují, jak se jim líbí, my v tobě vidíme Itala.*“⁸⁾ A o tři léta později, v říjnu 1354: „*My jsme tě, císaři, jak jsem ti od začátku říkal, pokládali za syna Itálie, ať ses narodil kdekoliv. A opravdu nezáleží příliš na tom, kde ses narodil, nýbrž k jakému cíli.*“⁹⁾ Karel – nebo neznámý autor, který panovníkův apel do trojverší převedl – odpovídal na tyto výzvy formou, které italská strana rozuměla a která jí byla vlastní.

6) Pokud jde o Petrarkovu poetiku, děkuji za cenné konzultace doc. Jiřímu Pelánovi z katedry romanistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Za návrh překladu veršů děkuji ThDr. F. J. Holečkovi.

7) I. Seidl, *Appunti sugli influssi letterari italiani in Bohemia e Moravia nei secoli XIII–XV. Études romanes de Brno XXI*, 1991, s. 83n.

8) „*Te enim, ut libet, sibi Germani uendicent; nos te Italicum arbitramur.*“ Cit. in: *Vom Mittelalter zur Reformation VII. Petrarca's Briefwechsel mit deutschen Zeitgenossen* (herausgegeben von Paul Piur). Berlin 1933, s. 3.

9) „*Nos te, Cesar, ut ab initio dicebam, ubicunque ortum Italicum arbitramur. Neque uero magni interest ubi sis natus, sed ad quid.*“, o. c. v pozn. 8, s. 43.

PETRARCA UND KARLSTEIN ?

Im Rahmen des Studiums der Beziehungen Karls IV. auf Italien wurde auch der Persönlichkeit Francesco Petrarca die Aufmerksamkeit gewidmet, wenngleich nur in der Form der Teilstudien. Persönliche Kontakte des Dichters mit dem Kaiser haben den Anstoß zu Betrachtungen über die Autorschaft des italienischen Tristichons aus dem Karlsteiner Turm Voršilka und über seine Sendung gegeben. Im Jahre 1941 hat F.M.Bartoš das Interesse für die Inschrift belebt, ohne das er jedoch die Existenz der Archivquellen oder die Lokalisierung der Inschrift selbst angeführt hat; er erwähnte nur, dass sie sich an der „heutzutage unzugänglichen Stelle“ befindet. Laut meiner Feststellung hat sich F. B. Mikovec als der erste der Inschrift kurz gewidmet (1858) damit, dass der Text unter dem Dach des Turmes platziert ist und sein Schöpfer wahrscheinlich ein italienischer Baumeister aus der Zeit Rudolfs II. war. Auch Mikovec hat für seine Behauptung keine Argumente angeführt. Eine weitere und offensichtlich letzte Nachricht über die Existenz der Inschrift hat A. Sedláček veröffentlicht (1889) – er hat sich über die Datierung und den Inhalt nicht geäußert. Bald darauf ist die Inschrift offensichtlich verschwunden, wahrscheinlich bei der Restaurierung der Burg von Josef Mocker. Die Inschrift lautete in der ursprünglichen Fassung: *Vado cercando pace / e no la poso avere. / Pacienca al mio despeto*. Bartoš meint, ob der Autor nicht Karl IV. selbst war, zum Schluss neigt er zu der Möglichkeit, dass der Schöpfer Petrarca selbst war und er vergleicht die Inschrift mit dem letzten Vers seines Gedichtes *Italia mia*.

Die poetische Form der Inschrift ist jedoch für Petrarca zu einfach, lapidar. Es handelt sich eher nur um die Inspiration von Petrarca. Der Autor der Karlsteiner Inschrift konnte am ehesten ein anonym italienischer Petrarkist sein, man kann aber auch die Karls Autorschaft nicht völlig ausschließen.

Das Tristichon wurde auf dem ersten Eingangstor platziert, durch das man in das ganze Burggebiet eintritt. Die Platzierung hatte zweifellos deswegen einen symbolischen Wert, es war bestimmt eine Art *Motto* des Herrschers, entsendet gegen den Amkömmling.

Die Inschrift war, was die Sprachseite (*ve volgare*) betrifft, nur für einen sehr engen Gesellschaftskreis verständlich. Das Tristichon konnte außer der persönlichen Aussage auch breitere Konnotationen beinhalten, d.h. es konnte auf das Karls politische Programm, auf seine so oft betonte Sehnsucht nach dem Frieden, nach der Konsolidierung der Verhältnisse im Reich hinweisen. Es bietet sich also eine Erwägung an, ob es sich nicht um eine, auf die konkrete Situation dieser Zeit, d.h. der Zeit vor dem römischen Krönungsweg des Herrschers im Jahre 1354–1355 gerichtete Inschrift handelt, als auf dem Spiel auch Aufforderungen einer der italienischen politischen Gruppierungen standen, die Karl für einen Erneuer des einstigen Ruhmes des römischen Imperiums hielt. Karl – oder ein unbekannter Autor, der den Appell des Herrschers in das Tristichon überführt hat – antwortete auf diese Aufforderungen in der Form, die die italienische Seite verstanden hat und die ihr eigen war.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Burg Karlstein, ursprüngliches Eingangstor Voršilka, bewacht vom Großen Turm (Aufnahme K. Benešová, 2004).

(Übersetzung J. Kroupová)